

החרדים פוחדים שאם הגר"א היה 'ציוני'

הם יצטרכו להתיישב
בכל שטחי הארץ,
להתגייס לצבא
ולרכוש השכלה

"הגאון מווילנה ביקש לעלות לארץ ישראל"

על מנת לקרב את הגאולה", פוסק

• ההיסטוריון ד"ר אריה מורגנשטרן

אלא שכעת הוא נאלץ לנהל מאבק פוליטי

על נכונות דבריו מול יריבים משני צידי המתרס

- שמאלנים וחרדים // יעקב מאיר

"ה

יסטוריונים שמאלנים יושבים באוניברסיטה, וחוששים מההשפעה הפוליטית שעלולה לגרום השקפתו המשיחית של הגאון מוויילנה על חוגים ביהדות הדתית-לאומית, מזהיר ד"ר אריה מורגנשטרן בראיון ל"שביעי" כשהסערה והכאב נשמעים בקולו.

ד"ר מורגנשטרן (82) הוא היסטוריון של תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל בעת החדשה ובתולדות היישוב הישן. בשנים האחרונות הוא מנהל מאבק אקדמי מול כמה היסטוריונים מהצד השמאלי של המפה, בנוגע למקומן של התנועות המשיחיות בעם ישראל והמניעים שהביאו לעליית יהודים לארץ במהלך השנים.

לאחרונה התלהט הוויכוח בין הצדדים בשאלת המניע לניסיונו של הגאון מוויילנה ותלמידיו לעלות לארץ ישראל. מורגנשטרן טוען כי הגר"א ניסה לעלות על מנת לחבר בארץ "שולחן ערוך" חדש כדי לקרב

הסכמה נדירה, אך שגויה?
ז

את הגאולה, וזו גם הייתה הסיבה לעליית מאות מתלמידיו לאחר פטירתו.

בראש אותה חבורת היסטוריונים שעליה מדבר מורגנשטרן, עומד פרופ' עמנואל אטקס מהאוניברסיטה העברית בירושלים, אביו של דרור אטקס, פעיל מרכזי בארגוני שמאל רדיקליים דוגמת שלום עכשיו ויש דין. לאחרונה הוציא אטקס ספר חדש בשם 'הציונות המשיחית של הגאון מוויילנה' – המצאתה של מסורת, ובו הוא טוען בין היתר, כי המסקנה ששורשי הציונות נטו עים במסורת משיחית שהחלה אצל הגאון מוויילנה ותלמידיו היא מיתוס שקרי ומזויף. לדבריו, עליית תלמידי הגר"א הייתה מסורתית, ומטרתה הייתה לימוד תורה בארץ הקודש ולאחר מכן הזכות להיקבר באדמתה – ולא בשל מניעים של גאולה לאומית.

דברים אלה מכעיסים את מורגנשטרן: "מה שאטקס אומר זו שטות גמורה. לא נעים לדבר על האיש, אבל צריך להבין את הרקע לדב-

גם החרדים בבעיה גדולה עם המקורות שאני מפרסם. אין מה לעשות, יש אצלם בריחה מהמציאות. לכאורה הם היו צריכים לשמוח עם הגילויים ההיסטוריים, אבל אז יגידו להם להנהיג את המדינה

אם הגר"א היה

צילום: יונתן סנדל / פלאש 90

ריו. הוא שמאלן, והוא רוצה לקע קע את הקשר הדתי בין המתנחלים וההתיישבות בארץ ישראל לבין הגאון מוויילנה. הוא מכחיש משיחיות סדרתית. יש מקורות מפורשים רבים שמעידים כי הגר"א ביקש לעלות לארץ ישראל על מנת לקרב את הגאולה, ואטקס טוען שלא היו דברים מעולם. הוא מנצל את מעמדו כפרופסור כדי לעוות את ההיסטוריה ולהאשים את המתנחלים שהם מתבססים על שקר, במטרה לפגוע בלגיטימציה שלהם ליישב את כל חלקי הארץ.

"בעשרות המאמרים והספרים שכתבתי מצויות עשרות רבות של תעודות היסטוריות חדשות, המוכחות שלניסיון הגר"א לעלות ולעליית תלמידיו לארץ ישראל היה מניע משיחי ברור, אחרת הם לא היו עולים. אבל אטקס פשוט מתעלם מכל התעודות או נותן להן פרשנות מסולפת".

לציונות דתית אין בעיה

במפתיע או שלא, גם החרדים מיישרים קו בנושא זה עם ההיסטוריונים מהשמאל, וטוענים כי לגאון מוויילנה לא היו מחשבות משיחיות וכי הוא מעולם לא הורה לתלמידי דיו לעלות לארץ מטעמי גאולה, אלא מטעמי מסורת של לימוד תורה באוויר של ישראל.

מורגנשטרן, בעצמו צאצא למשפחה של חסידי קוצק, מסביר כי לדיון המתנהל בשנים האחרונות יש השפעה עכשוויות משמעותית על הציבור החרדי, ועל כן נוצר העימות בינו לבין כמה סופרים והיסטוריונים חרדים.

"גם החרדים בבעיה גדולה עם המקורות שאני מפרסם. הם אומרים שאין בכתבי הגר"א הוראה מפורשת לעלות לארץ ישראל. טענה זו נכונה, אבל לא הדפיסו את כל כתבי הגר"א והייתה גם מסורת של תורה שבעל פה. מצאתי שרבי חיים מוולוז'ין (אחד מתלמידיו הבולטים של הגר"א; י"מ) כותב במפורש שאין צורך להדפיס את כל מה שהגר"א כתב, וכי יש דברים שצריך להצניע אותם כי עדיין לא הגיע הזמן לפרסמם.

"המסקנה היא שבנוגע לכתבי הגר"א 'לא מצאתי אינה ראייה. גדולי תלמידיו הבינו את זה ממנו, ועובדה שמאות מהם עלו עם בני משפחותיהם לארץ ישראל. אלמלא מגפת הדבר, שהייתה בצפת ב-1813 והמיתה את רוב העולים, היו מגיעים לכאן עוד אלפים".

לדברי מורגנשטרן, הסיבה לכך היא

משפחת ריבלין ביקשה ליצור לעצמה שושלת הנהגה כמו בחסידות, הוא מסביר.

אטקס לעומתו, אומר כי בן המשפחה, אדם בשם שלמה זלמן ריבלין, שחי בירושלים בין 1884 ל-1962 ושימש חזן, כתב מפרי מוחו ספר בשם 'קול התור' וטען כי מדובר בכתבי תלמידי הגר"א שהיו ברשותו של אביו, ובהם ניתן לראות כי המניעים לעלייתם היו גאולתיים.

אטקס מסביר כי הרצון של ריבלין היה להוכיח שהיישוב הישן הקדים למעשה את הציונות בנושא יישוב הארץ וגאולתה, מה שלדבריו איננו נכון.

מורגנשטרן חולק על דבריו ואומר: "מדובר בספר קבלה

כי "המחשבה שמפחידה את החרדים היא, שאם יגידו להם שהגר"א היה 'ציוני' והאמין שהגאולה תהיה בדרך הטבע, אז הם יצטרכו להתיישב בכל שטחי הארץ, להתגייס לצבא, לרכוש השכלה ולאמץ חלקים מהמודרנה.

"אין מה לעשות, יש אצל החרדים בריחה מהמציאות. הם לא מתמודדים עם המקורות ההיסטוריים שאני מביא, אלא מתעלמים מהם. לכאורה הם היו צריכים לשמוח עם הגילויים ההיסטוריים, שלפיהם העליות הראשונות היו עליות של גדולי תורה שרצו לקרב את הגאולה בדרך של אקטיביזם, והם הם שבנו את ירושלים היהודית ויצרו מציאות שקידמה את שיבת ציון. אבל אז יגידו להם בבקשה, שבו עכשיו ליד ההגה ותנהיגו את המדינה. מזה הם חוששים".

לדיון הזה יש השפעה היסטורית או מעשית על הציונות הדתית?

"לציונות הדתית אין שום בעיה, כי היא לא מתבססת רק על הגר"א אלא בעיקר על הרב קוק. לכן לוויכוח הזה אין השפעה גדולה עליה".

חסידות ריבלין

לעומת הציונות הדתית, השלכות היסטוריות משמעותיות חלות על משפחת ריבלין, שאחד מבניה הוא נשיא המדינה ראובן (רובי) ריבלין. אבות המשפחה נמנו על העליות השונות, ובין החוקרים קיימת הסכמה כי במסורת ההיסטורית נפלו דברים שאינם מדויקים. עם זאת, קיימת מחלוקת בנוגע לסיבות שגרמו לכך.

מורגנשטרן טוען כי המטרה הייתה להאדיר את שם המשפחה. "לא נשארה בארץ שושלת משפחתית של מנהיגות מתוך תלמידי הגר"א, אז

עמוק, ושלמה זלמן ריבלין לא יכול היה לחבר ספר כזה וגם לא הבין כל מה שהיה כתוב בו. יש היום עוד אנשים שזוכרים אותו. הוא היה איש פשוט ותמים, לא נוכל וזיזן".

תמונת הגר"א על הקיר

כשנכנסים לביתו של ד"ר מורגנשטרן אי אפשר למצוא בתחומי העניין שלו. על השולחן בסלון מונחים ספרים באנגלית ובעברית על הגאון מוויילנה והשפעתו ההיסטורית על תהליך הגאולה, המשיחיות וארץ ישראל, והקשר בין תלמידיו לתהליך הגאולה.

הקירות מלאים בתמונות ובציורים של ירושלים ושל הגאון מוויילנה, ואת הסלון מעטר מכתב ממוסגר בג'דול של תלמידי הגר"א, שמודיעים ליהודי התפוצות על האישור שקיבלו מהשליט לבנות את בית כנסת החורבה בשנת 1836.

כשאני שואל אותו מדוע הנושא כל כך בוער בעצמותיו, הוא מודה ש"זה לא במקרה". כשהיה צעיר עסק בחינוך ובין היתר היה מנהל התיכון בישיבת בני עקיבא בנתניה. בין 1972 ל-1974 ניהל את המחלקה לחינוך ולתרבות תורנית של הסוכנות היהודית בארה"ב ובקנדה. "כשחזרתי לישראל התמנית למי

פרופ' אטקס בספרו החדש, מנצל את מעמדו כדי לעוות את ההיסטוריה ולהאשים את המתנחלים שהם מתבססים על שקר. המטרה שלו היא לפגוע בלגיטימציה שלהם ליישב את כל חלקי הארץ

פקח מטעם משרד החינוך", הוא מספר. "בדיוק באותו זמן התגלה הארכיון הענק של הפקידים והאמ"רכלים (ארגון יהודי שפעל באמסטרדם בראשית המאה ה-19 ומטרתו הייתה לאסוף כספים עבור יהודי ארץ ישראל; י"מ). מכיוון שהיה לי כבר תואר שני בהיסטוריה, החלטתי לעשות דוקטורט על יהודי ארץ ישראל במאה ה-19, על בסיס הארכיון שהגיע בזמנו ליד יצחק בן צבי בירושלים.

"בין אלפי המכתבים שהיו בו גיייתי עולם ומלואו. ליישוב היהודי בארץ לא היה ארכיון מסודר, ואילו בארכיונים בחוץ לארץ נשמרו אלפי תעודות. הארכיונים בהולנד ובמדינות בריה"מ לשעבר הם למעשה המקומות היחידים שבהם אפשר למצוא בצורה בהירה ומסודרת עדויות על מה שקרה בארץ ישראל באותה תקופה".

לצורך עבודת הדוקטורט עבד מורגנשטרן רק בחצי משרה במשרד החינוך, ומ-1975 השקיע את מירב זמנו בחקר תולדות היישוב היהודי והמניעים לעליות השונות ב-300 השנים האחרונות. במהלך השנים פירסם עשרה ספרים בעברית ובאנגלית וכתב 40 מאמרים, כולם עוסקים בנושאים הללו. ●

א
"מניע משיחי וגאולתי".
הגאון מוויילנה

>>
"הציונות המשיחית -
המצאתה של מסורת".
פרופ' אטקס

צילום: פרופ' דוד אסף, ויקיפדיה